

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N.GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

Әбу Насыр әл-Фарабидің 1150 жылдық,
Абай Құнанбайұлының 175 жылдық және
С.М. Жақыповтың 70 жылдық мерейтойына арналған
«Жаһандану әлеміндегі адамның денсаулық психологиясы»
тақырыбындағы халықаралық ғылыми - практикалық конференцияның

МАТЕРИАЛДАРЫ

2020 жылдың 15 мамыры

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции
«Психология здоровья человека
в глобализирующемся мире»
к1150 - летию Абу Насыра аль-Фараби,
175-летию Абая Кунанбайулы и 70 - летию С.М. Джакупова
15 мая 2020 года

PROCEEDINGS

International scientific conference about
«Psychology of human health in a globalizing world»
dedicated to 1150th anniversary of Abu Nasyr al-Farabi,
175th anniversary of Abay Kunanbayuly and
70th anniversary of S.M. Dzhakupova

15 May 2020

Нұр-Сұлтан, 2020

УДК 159.9 (063)
ББК 88,3
П 86

Редакционная коллегия

Қашхынбай Б.Б.-декан факультета социальных наук, (ответственный редактор)

Сламбекова Т.С. - профессор, заведующий кафедрой Социальной педагогики и самопознания

Айкинбаева Г.К. -кандидат педагогических наук, доцент

Мамбеталина А.С. -кандидат психологических наук, доцент

Нурадинов А.С. -кандидат психологических наук, доцент

Рыскулова М.М. -кандидат педагогических наук, доцент

Исаханова А.А. – PhD психологии

Организационный комитет

Ақымбек Г.Ш. -магистр психологии

Бурдесбекова У.И. -магистр педагогики

Құнанбаева А.Ж. -магистр психологии

Лекенова А.-магистр социальной педагогики и самопознания

Психология здоровья человека в глобализирующемся мире: Сб. науч. статей Межд. конф. города Нур – Султана. 15 мая 2020 г. /Под ред. Б.Б. Қашхынбай, Т.С. Сламбековой, Г.К. Айкинбаевой. – Нур –Султан: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. – 498 с.

ISBN 978-601-337-343-0

В настоящий сборник вошли материалы II Международной научно-практической конференции «Психология здоровья человека в глобализирующемся мире» к 1150 – летию Абу Насыра аль-Фараби, 175- летию Абая Кунанбайулы и 70- летию С.М. Джакупова. (город Нур Султан 2020 г.)

Материалы предназначены для молодых ученых, соискателей, студентов, магистрантов, докторантов, интересующимися проблемами психологии.

ISBN 978-601-337-343-0

©ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2020

©Кафедра социальной педагогики и самопознание

ЕНУ им Л.Н. Гумилева

Мамандық таңдау туралы мәселе бойынша бірқатар психологиялық себептер бар. Мамандық таңдау – болашақта қалай өмір сүремін және өз өмірімді қалай тиімді қалыптастырамын деген сұраққа жауап береді.

Жасөспірімдердің мамандық таңдауда өзіндік анықталуына ықпал ететін күштер бойынша бірінші кезекте достық қатынастар тұрады.

Екінші кезекте бұқаралық ақпарат құралдары (газет, кітап, телебағдарламалар)

Үшінші кезекте – отбасының ықпалы

Төртінші кезекте – оқу пәндері. Оқушының оқу үлгерімі жоғарылаған сайын оқу пәндері көбірек ықпал етеді.

Бесінші кезекте – қоғамдық пайдалы және өнімді еңбек.

Мамандық таңдауда кәсіби бағыт-бағдар берудің теориялық негізін құрастыру нәтежиесінде, атап айтар болсақ кәсіби бағдар берудің пайда болуы мен дамуы үшін, сонымен қатар кәсіби бағдар беру мен жеткіншектің қасиеттерінің арасындағы байланыс негізінде төмендегідей қорытынды шығарамыз.

Жасөспірімнің кәсіби өзіндік анықтауы қазіргі уақытта көптеген авторлардың тұжымдамалары бойынша тұлғаның жалпы даму үрдісі деп түсіндіріледі.

Бұл тұлғаның рухани дамуы ретінде кәсіп таңдауға негізделмейді. Сондықтан мамандық таңдауда кәсіби бағдар берудің ғылыми теориясын қалыптастыру үшін өзіндік анықтаудың психологиялық және ішкі қалыптасу заңдылықтарын зерттеу басты міндет болып табылады. Мамандық таңдау осылайша жалпы тұлғаның дамуына байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Изучение биографии: (Темы семинария, указ. лит.) / Н. Рыбников; Биогр. ин-т. — М., 1922;
2. Психология и выбор профессии. — М., 1992;
3. Деревенский школьник и его идеалы: Очерки по психологии шк. возраста. — М., 1916;

ӘОЖ 159.922

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНЕ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ

Хасиренова Гауһар Ильдарқызы

hasirenova@gmail.com

6М050300 «Психология» мамандығының 1 курс магистранты

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі – Г.М. Карибаева

Жастар – қоғамның зияткерлік және физикалық әлеуетінің негізін қалаушысы, олардың еңбекке, техникалық, мәдени және көркем шығармашылыққа, адам өмірінің барлық саласында нәтижелі қызметке қабілеті бар. Жастар үлкен әлеуметтік және кәсіби көзқарасқа ие, олар қоғамдағы басқа әлеуметтік топтарға қарағанда жаңа білімдер мен мамандықтарды тез игере алады. Жастар – әр халық үшін болашағы, оның алтын қоры. Сондықтан да жастардың құндылықтық бағдары биліктің де, қоғамның да көкейіндегі мәселе. Құндылықтық бағдар – бұл мәдени стандарттар, бұл жақсылықты, ізгілікті анықтайтын адамдар қабылдаған рухани және материалдық құндылықтар және кең мағынада қоғам өмірінің нормалары болып табылады.

«Құндылық» түсінігі табиғатта әр түрлі мағынамен түсіндіріледі. «Құндылық» сөзі гректің «тэло» сөзінен шыққан, «түпкі мақсат» деген ұғымды білдіреді. Социологиялық және философиялық пәндерде құндылықтық бағдар «норма» және «құндылық» ұғымдарымен, ал психологиялық әдебиеттерде бұл ұғым «себептер» және «қажеттіліктер» түсініктерімен байланыстырылады. Яғни, құндылықтық бағдар психологияда тұлғаның мотивациялық құрылымының маңызды компоненттерінің бірі ретінде қарастырылады. Құндылық – бұл адам үшін қандай да бір объектінің оң және теріс мәні (философиялық сөздік). Құндылықтық бағдар – бұл әлеуметтік шындықтың объектілері немесе құбылыстары жеке адам үшін оң немесе теріс мәнді білдіретін ұғым (психологиялық сөздік). В.П.Тугаринов еңбектерінде құндылықтық бағдар – адамның белгілі бір құндылықтарға бағдарлануы [1, 13 б]. Ядов бойынша құндылықтық бағдар – бұл жеке тұлғаның қоғамның материалдық немесе рухани мәдениетінің белгілі бір құндылықтары туралы қондырғысы [2, 25 б]. Құндылықтық бағдар – бұл тәрбие және мақсатты бағдарланған қалыптасу өнімі, қоғамның адам тұлғасына идеологиялық әсері. Бұл әлеуеттену өнімі. «Құндылықтық бағдар» ұғымы 2 негізгі бастапқы категориялармен анықталады: қатынас және қондырғы. Құндылықтық бағдар функциялары:

1. Ынталандыру функциясы – құндылықтар біз орындауға талпынатын мақсаттарды береді.

2. Жеке адамның әрекеті мен мінез-құлқын реттеу. Құндылықтық бағдар таңдауға, шешім қабылдауға әсер етеді.

Құндылықтық бағдардың бірнеше түрлері бар. Олар адамдар арасындағы құндылықтың таралу деңгейіне қарай әмбебап құндылықтар, топшілік құндылықтар және жеке құндылықтар, сонымен қатар мазмұнына қарай (Тугарин классификациясы, Олпорт, Рокичтың тұлға құндылықтары) жіктеледі. Құндылықтардың басымдылық бойынша жеке иерархиялық құрылымдарға бөлінеді. Оны анықтайтын факторлар: жасы, жынысы (әйелдер отбасы және қарым-қатынасқа, ер адамдар – жетістікке, қоғамдық мойындауға, өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі растауға бағытталған), әлеуметтік статусы, мамандығы (психологтің терминалдық қасиеттері: денсаулық (психологиялық және физикалық)), таным (аспаптық

құндылықтар: толеранттылық, өзін-өзі бақылау), мінездемелік ерекшеліктер (кез-келген тұрақты жеке психологиялық қасиеттер).

Құндылықтық бағдар және тұлға типтерін алғаш рет Э.Штранген өз жұмыстарында талдады. 1914жылы «Форма жизни» атты еңбегі жарық көрді, онда ол құндылықтық бағдарлар мазмұнындағы айырмашылықтарға сәйкес жеке тұлғаның 6 идеалды түрін атады. Осындай классификацияны кейін Оллпорт жасады. Бұл жіктеу құндылықтың негізгі түрлеріне сәйкес келеді:

1. Тұлғаның теориялық типі – танымға бағытталған тұлға. Ең басты құндылықтар – ақиқат, тұрақты байланыстар мен қарым-қатынасты, қоғам және тұлға дамуының заңдылықтарын орнату. Психологиялық ерекшеліктері: ұтымдылық, сыншылдық, өмірге деген эмпирикалық көзқарас, зияткерлік. Өмір саласы – бұл іргелі ғылым немесе философия. Интроверсия типін сипаттайы.

2. Экономикалық тип – практикалық тұлға. Құндылықтары – өмірге деген барлық пайдалы нәрселер. Кез-келген іс-әрекеттің мәні оның пайдалылығы. Пайдалы – бұл өмір сүруді жақсы ұйымдастыруға мүмкіндік беретін барлық нәрселер. Өмір саласы – бизнес.

3. Эстетикалық тип. Сұлулықтың құндылығы: табиғат, өнер туындылары, тұлғааралық қатынастар және адамның жаны.

4. Әлеуметтік тип. Құндылықтары – басқа адамдарға қызмет. Өмір саласы – әлеуметтік жұмыс. Тұлғааралық қатынастар құндылығы. Өмір мәні – басқа адамдарға адалдық. Әлеуметтік бағыттың жоғары көрінісі – махаббат. Альтруистикалық бағыт.

5. Саяси тип. Жоғары құндылық – басқа адамдарды билеу, мадақ, абырой.

6. Діни тип. Діни құндылықтар [3, 72 б].

Қазіргі жастардың құндылық бағдары екі бағытқа негізделген. Бірінші бағыт – адамгершілік көзқарастардың, гуманизмнің, адамзатты сүю басым болуымен сипатталатын руханияттың бағыты. Екінші бағыт – индивидуализмге, материалдың рухани жағынан басым болуына бағытталған бағыт. Бұл бағыт соңғы онжылдықтарда кең таралады. Қазіргі жастар өмірінде басты басымдықтар: табысты мансап, отбасы, достық қарым-қатынас, пайдалы қарым-қатынас құру, өзін-өзі шығармашылықпен немесе өзінің қызығушылықтарымен айналысуда жетілдіру мүмкіндігі.

2018 жылғы әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері қазіргі жастардың ТОП-10 өмірлік құндылықтарына бірінші отбасы, кейін материалдық жағдай, достар, денсаулық, қызықты жұмыс және әділеттілік сияқты құндылықтардың кіретіндігін айтады. Соңғы орында – діни сенім [4, 247 б].

Дін – қазіргі заманда жиі талқыланатын өзекті тақырып, себебі ол қоғам өмірінің көптеген салаларында кездеседі. Қазіргі таңда ең кең таралған дін – христиан діні. Екінші орындағы дін түрі – ислам. Сонымен қатар буддизм, иудаизм және протестантизм де белсенді түрде танылады. Қазіргі заманғы Қазақстанға келетін болсақ, еліміздің территориясында ислам дінінің таралуы бірнеше ғасырлық үрдіске созылған болатын, ол сонау X ғасырдан бастау алады. Ұлы Жібек жолы еліміз үшін көптеген діндердің ізбасарларының құнарлы орны болды, оның ішінде христиан діні (негізінен

негностицизм және якобизм), буддизм, зороастризм. Христиан дінінің ең орталықтандырылған түрінің алғашқы көріністері – Қазақстандағы католицизм 13 ғасырға жатады. Қазақстанда буддизм өте аз таралған. Оны негізін корей диаспорасы мен қалмақтардың аз бөлігі құрайды. Бұл тақырыпты талдамас бұрын, «дін» ұғымының анықтамасына тоқталайық. Дін (лат. religion – тақуалық, құлшылық) – дүниетаным, дүниені түсіну, дүниені сезіну, сонымен қатар Құдай ретінде жетілген формаларда бейнеленген тылсым күштің бар екеніне сеніммен тоғысатын адамдардың іс-әрекеті. Дін адамның жан-дүниесінде трансценденталды және құпия күшке сүйенетін және лайықты түрде ғибадат етуге лайықты тәуелділік пен міндеттілік сезімін тудырады. Дін адам мен қоғамның Абсолютпен (құдай, субстанция – бар нәрсенің, басты ғибадатхананың сөзсіз бағыты) тікелей байланысқа талпынатындығын көрсетеді [5, 1013 б].

Бұл проблеманы отандық және шетелдік ғалымдар, мысалы, Е.М.Смағұлов, Тышхан Кеңшілік, А.С.Нурадинов, Л.Н. Толстой, Ж.М. Воласс, Ф. Коста, Дж.Шорц, К.Маркс зерттеген. Өз кезегінде П.А. Флоренский былай деп жазды: «Дін – бұл құтқарушының суретшісі, немесе оның міндеті – құтқару. Дін бізді неден құтқарады? Ол бізді бізден құтқарады – ішкі әлемімізді ондағы хаостан сақтайды. Ол біздегі және тілдеріміздегі жанның жарықтарынан өтіп, сана-сезімді жаулаған жалған гиенаны жеңеді. Ол жанды реттейді, әлемді жанға орналастырады, ол бүкіл қоғамды да, бүкіл табиғатты да тыныштандырады»[6, 505 б]. Діннің адамдар, қоғамдар мен мемлекеттер өміріндегі рөлі бірдей емес және бірдей бола алмайды. Бұл гетерогенділікті екі адамды салыстыру арқылы байқауға болады: олардың біреуі әртүрлі діндердің кез-келген қатаң және оқшауланған ағымдарының заңдарына сәйкес өмір сүреді, ал екіншісі зайырлы өмір салтын ұстанады және дінге мүлдем немқұрайлы. Жағдай әр түрлі қоғамдар мен мемлекеттерде де бірдей: кейбіреулері діннің қатаң заңдарына сәйкес өмір сүреді, ал басқалары азаматтарға сенім мәселелерінде толық еркіндік ұсынады және діни салаға араласпайды, енді бірі дінге тиым салуы мүмкін, мысалы, КСРО кезі. Діннің рөлін әрқашан белгілі бір қоғамдағы және кезеңдерге сәйкес қарастыру керек. Оның бүкіл қоғам үшін, белгілі бір адамдар тобы немесе нақты адам үшін рөлі әр түрлі болуы мүмкін.

Сонымен қатар, діндер, әдетте, қоғам мен жеке адамдарға қатысты белгілі бір функцияларды орындайды деп айтуға болады.

Біріншіден, дін – бұл дүниетаным, яғни принциптер, көзқарастар, мұраттар мен сенімдер жүйесі. Ол адамға әлемнің құрылымын түсіндіреді және оның осы әлемдегі орнын анықтайды. Екіншіден, дін адамдарға жұбаныш, үміт, рухани қажеттілік, қолдау қажет болған кезде береді. Адамдар өмірінің қиын сәттерінде көбіне дінге жүгінетіні кездейсоқ емес. Үшіншіден, оның алдында қандай да бір діни идеалға ие адам іштей өзгеріп, ізгілік пен әділеттілікке қол жеткізе алады. Төртіншіден, дін адамның мінез-құлқын өзінің құндылықтар жүйесі, адамгершілік көзқарастар мен тыйымдар жүйесі арқылы басқара алады. Бұл белгілі бір діннің заңдары бойынша өмір сүретін үлкен қауымдастықтарға және бүкіл мемлекеттерге айтарлықтай әсер

етуі мүмкін. Бірақ бұл ереже идеализацияланбауы керек: тіпті ең қатаң діни-моралдық жүйеге жататын болса да, адамды әрқашан заңсыз әрекеттерден, қоғамды азғындық пен қылмыс жасаудан аулақ қыла алмайды. Бұл жағдай адам табиғатының әлсіздігі мен жетілмегендігінің салдарымен түсіндіріледі (немесе көптеген діндердің ізбасарлары айтқандай, адам жанындағы «Шайтанның айла-амалдары»). Бесіншіден, дін адамдарды біріктіре алады, ол ұлттардың құрылуына, мемлекеттердің қалыптасуы мен нығаюына көмектеседі (мысал – ежелгі Русь, ол феодалдық бытыраңқылық кезеңін басынан өткерген кезде, шетелдік мойынтұғымен ауырған кезде, олар ұлт ретінде емес, діни идеямен бірікті – «біз бәріміз – христиандар»). Алайда, дәл осы діни фактор мемлекеттер мен қоғамдардың бөлінуіне, ыдырауына алып келуі мүмкін, бұл кезде адамдардың үлкен массалары бір-біріне діни принциптері келіспеген жағдайда қарсы тұра бастайды. Кез-келген шіркеуден жаңа бағыт пайда болған кезде шиеленістер мен қақтығыстар пайда болады (бұл, мысалы, католиктердің протестанттармен күресі дәуірінде болған, оның салдары Еуропада әлі күнге дейін сезілуде). Алтыншыдан, дін – қоғамның рухани өмірін рухтандырушы және сақтаушы фактор. Ол қоғамдық мәдени мұраны вандализм актілерінен қорғайды. Жетіншіден, дін белгілі бір әлеуметтік тапсырыстарды, дәстүрлер мен өмір заңдылықтарын нығайтуға және біріктіруге көмектеседі.

Діни ілімдерде айтылған идеялар адамдардың, әсіресе жастар сияқты жаңа ағымдарға бейім әлеуметтік топтың дүниетанымын қалыптастыруға тікелей әсер етеді. «Болып жатқанқандай да бір жағдай дінге тікелей әсер етеді, өйткені дүниетанымның негізгі бөлігі болып табылады және бұл салада жастар санасында болып жатқан өзгерістерді түсіндіреді» [7, 159 б]. Жастар діндарлығы мәселесі өте маңызды. Себебі, жастар, өзінің әлеуметтік табиғаты бойынша, бұл әлеуметтік болмыстың белгілі бір ауқымды (олардың отаны, елі және әлеуметтік-мәдени қауымдастығы) шеңберіндегі қоғамның әлеуметтік-тарихи және мәдени динамикасының барлық қарама-қайшылықтары мен мүмкіндіктерінің көрінісі.

Қазіргі қоғамдағы дін әлемдік мәдениеттің қалыптасуында үлкен рөл атқарған рухани мәдениеттің феномені ретінде ғана емес, сонымен қатар кейбір жастарда адамның рухани өмірінің негізі ретінде танылады. Қазіргі жастарға тән қасиет – діннің моралдық аспектісі. Сонымен қатар атеизмнің сенімі төмендеді. Қазіргі жастардың қарама-қарсы діни көзқарастардағы ұстанымдарға деген төзімділіктің пайда болуы туралы жаңа қырларын атап өтпеу мүмкін емес. «Соңғы уақытта жастар дәстүрлі емес діни нанымдарды ұстану тенденциясына ие және қазіргі қоғамдағы плюрализация, әлеуметтік және мәдени іс-шаралар сияқты дүниетанымдардың үлесі артып келеді» [8, 211 б]. Жас діндарлар, дүниетанымның басқа түрлерін алып жүрушілерден айырмашылығы, көбінесе діннен қоғамға не бере алатынын емес, адамға не көмектесе алатындығын іздейді. Діни сенімге келетіндер, оның рухани белсенділігі өмірдің мәнін іздеумен шектелетін, санасы жеткілікті дәрежеде көпқабатты және рефлексивті болып табылатын жастар бөлігі. Бұл, әрине, мұндай рухани іздеулер ғибадатханаға келумен аяқталады дегенді

білдірмейді. Бұл жерде белгілі бір психикалық жағдайдың ерекшелігі, әсіресе жеке тұлғаның психотипі және т.б. рөл атқаратыны анық.

Соңғы кезде діннің адам, қоғам және мемлекет өміріндегі рөлінің арту үрдісі байқалады. Діннің жастарға әсері қуантады, өйткені бұл моралдық тұрғыдан сау тұлғаның және дүниетанымның қалыптасуына ықпал етеді, адамның өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын оятады және өмірде тірек болады. Дін әр адамның өмірінде қажет деп санаймын, өйткені ол адамның және жалпы қоғамның ойларын, ұмтылыстары мен қызметін реттеуге көмектеседі. Діннің функциялары моралдық тұрғыдан сау адамның қалыптасуына әсер етеді, яғни сенім біздің өмірімізде қажет.

Қазіргі заманғы екі негізгі күш – ғылыми-техникалық прогресс және саясат – қазіргі қоғамдағы діннің ұстанымына шешуші әсер етеді. Олардың қазіргі қоғамдағы эволюциясы дін үшін екіұшты зардаптарға әкеледі: дәстүрлі негіздерді жойып, олар кейде оған жаңа мүмкіндіктер ашады. Дін сенушілердің дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырады, сондықтан, тіпті зайырлы мемлекеттерде де, діни ұйымдар қоғам өміріне жанама түрде әсер етеді, өйткені олар өмірге, нанымдарға және көбінесе адамдардың азаматтық ұстанымына көзқарастар қалыптастырады. Осылайша, діннің ғасырлар бойы даму тарихында оның қоғамға әсері дамыды деп қорытынды жасауға болады. Табиғи құбылыстарды түсіндіру міндеті адамды тану міндетіне айналды. Діннің басты «қарсыласы» – ғылым оны жоққа шығармады, бірақ діни санада, Құдайды, әлемді және адамды түсінуде терең өзгерістер тудырды.

Пайдалынған әдебиеттер тізімі

1. Леонтьев, Д.А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени [Тест]// Д.А. Леонтьев. Психологическое обозрение. 1998. № 1. – 13 с.
2. Ядов В.А. Социальная идентичность личности. М., 1994. – 25 с.
3. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. М.: Смысл, 2002. - Олпорт Г. Личность в психологии. СПб.: Ювента, 1998. – 72с.
4. Борзиева, З. М. Ценностные ориентации современной молодежи / З. М. Борзиева. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2018. — № 52 (238). –247 с.
5. Грицанов А.А. Новейший философский словарь Минск – 1999 г. Научное издание. – 1013 с.
6. Флоренский П.А. Столп и утверждение истины. – М., 2015 г. Т.2. – 505с.
7. Гуревич П.С. Религиоведение, учебник для бакалавров. – М., 2016 г. – 159 с.
8. Бабинов Ю.А., Миронов А.Б. Основы религиоведения: Рабочая книга преподавателя и студента. – М., 2017 г. – 211 с.